
SENSUL ENUNȚULUI – CONSTRUCȚIE SEMANTICĂ, SINTACTICĂ, PRAGMATICĂ

ION BĂRBUȚĂ

Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie

0.1. Articolul de față are ca obiectiv descrierea regulilor pragma-semantice ale construcției enunțului, scopul urmărit fiind modelarea procesului de constituire a semnificatului global al enunțului. În special, se va analiza efectul diverselor componente ale actului comunicativ asupra producerii și receptării enunțurilor, atât sub aspectul structurii, cât și al semnificației acestora.

0.2. Este bine cunoscut faptul că diverse doctrine lingvistice au elaborat modele ale enunțului în care acesta este descris sub diverse aspecte. În cele ce urmează ne vom opri asupra a două dintre ele.

Modelul propus de tradiția lingvistică structuralistă prevede descrierea unităților sintactice sub două aspecte: descrierea semnificației unităților date și a elementelor lor componente și descrierea mijloacelor de limbă folosite pentru realizarea acestora. Este vorba de o interpretare a enunțului prin corelarea celor două planuri: planul conținutului și cel al expresiei. Deși oferă o posibilitate a înțelegerii clare a modului de structurare a enunțului, analiza bazată pe corelația semnificație – mijloace de exprimare nu este totuși în măsură să ne ofere o imagine completă și adecvată a acestei unități comunicative, mai ales, sub aspectul utilizării enunțului în situațiile reale de comunicare. În cadrul acestui model, enunțul este definit prin indicarea trăsăturilor structurale definitorii, însă mai puțin sau aproape deloc prin felul în care se construiește de către emițător și este decodificat de receptor.

În aceste condiții, trebuie să observăm că modelul dat are un caracter unilateral și nu oferă posibilitatea descrierii întregului spectru de aspecte caracteristice enunțului în calitatea sa de unitate comunicativă de bază. În consecință, o serie de probleme legate de actul de producere și de funcționare a enunțului în cadrul schimburilor verbale rămân neclarificate.

0.3. După cum se știe, multă vreme lingvistica a ignorat comunicarea verbală, lingviștii fiind preocupați de modul de organizare a sistemului limbii. Astăzi lingviștii abandonează lingvistica codului pentru o lingvistică axată pe comunicare și studiază legile care reglementează utilizarea limbii în procesul de interacțiune verbală în cadrul actelor de limbaj.

Având în vedere faptul că enunțul se realizează în cadrul unui act de vorbire, modelul de orientare structuralistă, în care enunțul este descris doar ca succesiune de „poziții sintactice” [1, p. 23], prezintă o imagine incompletă a acestei unități comunicative. Un model de descriere a structurii semantico-sintactice a enunțului care deschide o perspectivă mai largă este propus de *lingvistica enunțării*, adică de *pragmatică*. Modelul în cauză prevede interpretarea enunțului nu doar în calitate de structură dotată cu semnificație, ci și ca mijloc folosit de emițător, într-un context comunicativ dat, pentru

realizarea unei intenții comunicative. Datorită acestui fapt, modelul de orientare pragmatică permite examinarea modalității de funcționare a enunțului în procesul complex al comunicării verbale.

Entitatea de la care pornește analiza pragmatico-situațională a enunțului este actul enunțării. După E. Benveniste, enunțarea (sau activitatea de limbaj) este o punere în funcțiune a limbii. Din acest punct de vedere, enunțul este definit drept act individual de folosire concretă a limbii [2, p. 196]. În același timp, încercarea de a studia această „punere în acțiune” se lovește de o serie de probleme determinate de faptul că singurele lucruri sesizabile legate de enunțare sunt componentele implicate în enunțare și enunțul (produs, rezultat al enunțării). Prin urmare, descrierea componentelor de semnificație ale enunțului presupune examinarea elementelor situației de enunțare, ceea ce ar permite descoperirea reflexului pe care îl au ele în structura semantico-sintactică a enunțului. În acest caz, aspectul cel mai important pe care îl implică interpretarea enunțului din perspectivă pragmatică este stabilirea relațiilor dintre elementele actului de limbaj și componentele semantico-sintactice ale enunțului, căci, după cum scrie, pe bună dreptate, L. Ionescu-Ruxăndoiu, „diversele componente ale enunțului se raportează cu necesitate la diversele componente ale situației în care sunt folosite” [3, p. 27].

0.4. După cum demonstrează studiile în care enunțul și componentele sale semantice sunt abordate dintr-o perspectivă pragmatică, între enunț și activitatea de enunțare există o legătură strânsă. Tipul dat de relație se manifestă prin faptul că „structura enunțului reflectă particularitățile fiecărui context comunicativ”, acestea de la urmă fiind actualizate în cadrul enunțului prin diverse mărci ale activității de enunțare [2, p. 196]. În felul acesta, analiza pragmatico-situațională a enunțului necesită întâi de toate examinarea actului de vorbire și precizarea elementelor constituente ale acestui act.

Procesul de comunicare se constituie din acte de limbaj. Actul de limbaj este definit drept unitate elementară a comunicării care asigură transmiterea unui mesaj prin intermediul limbii de la un comunicant la altul. Dintr-o perspectivă integratoare, actul de limbaj este segmentul de comunicare interumană care leagă toate elementele procesului comunicativ. Elementele acestea sunt următoarele: 1) participanții la situația de comunicare: vorbitorul și interlocutorul, 2) mesajul (textul), 3) codul, 4) contextul, 5) evenimentul desemnat și 6) situația de comunicare (sau situația de discurs).

Interacțiunea verbală dintre cei doi participanți și corelarea acestui proces de comunicare cu celelalte elemente ale actului de limbaj sunt bine cunoscute din studiile care abordează problema în cauză de aceea nu ne vom opri aici asupra lor.

0.5. Cât privește implicarea lor în procesul de constituire a semnificatului global al enunțului, componentele actului de limbaj au o pondere diferită. Astfel, dacă luăm în considerare corelarea fiecărei variabile comunicaționale (evenimentul desemnat, situația de comunicare, emițătorul, receptorul etc.) cu componentele semantice ale enunțului, cele dintâi se grupează în următoarele două clase: I. evenimentul comunicat prin enunț (*ce se spune*) și II. contextul comunicativ (*în ce context se spune*).

Evenimentul comunicat prin enunț reprezintă un fragment din realitate (eveniment, fenomen, stare de lucruri, caracteristică a unui obiect ori a unei clase de obiecte) descris prin intermediul enunțului.

Mult mai numeroase sunt componentele care constituie contextul enunțării, acesta fiind alcătuit din: 1) situația enunțării și 2) factorii datorati interacțiunii dintre locutor și interlocutor.

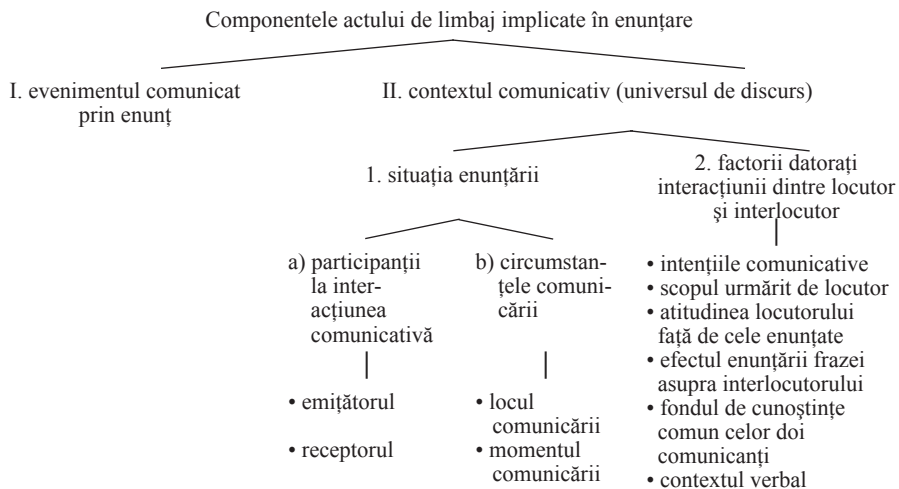
Situația enunțării este un component de natură complexă. Coordonatele situaționale de bază ale enunțării sunt: a) cei doi poli ai comunicării (participanții la interacțiunea comunicativă): emițătorul (*cine spune*) și receptorul (*cui i se spune*) și b) circumstanțele comunicării: locul comunicării (*unde se spune*) și momentul comunicării (*când se spune*).

Cea de a doua componentă a contextului comunicativ cuprinde ansamblul de factori care derivă din interacțiunea dintre locutor și interlocutor în cadrul actului de vorbire. Factorii în cauză sunt determinați de starea emotiv-informațională a celor doi protagoniști ai actului de comunicare. Printre aceștia se numără:

- intențiile comunicative (*ce urmărește emițătorul*),
- scopul urmărit de locutor (*cu ce scop se spune*),
- atitudinea locutorului față de cele enunțate (*cum se spune*),
- efectul enunțării frazei asupra interlocutorului (*care este reacția interlocutorului*),
- fondul comun de cunoștințe (*ce știu în comun cei doi interlocutori*),
- contextul verbal (*în ce context apare enunțul respectiv*) etc.

Unii dintre acești factori sunt legați de emițător, alții de receptor. Astfel, locutorul este cel care urmărește realizarea, în cadrul situației de discurs, a unei intenții comunicative și își manifestă atitudinea față de cele enunțate. În legătură cu interlocutorul putem urmări efectul enunțării textului asupra acestuia. Există și o a treia categorie de factori, care țin atât de emițător, cât și de receptor. Printre acestea se numără fondul de cunoștințe comun interlocutorilor.

Văzute din perspectiva enunțării, componentele actului de limbaj ar putea fi prezentate, într-o formă schematică, în felul următor.

0.6. Analiza semantico-pragmatică a enunțului relevă că în structura acestuia se întâlnesc componente ale căror valori pot fi explicate într-un mod adecvat doar dacă se urmărește implicarea în procesul de producere a enunțului a componentelor actului de limbaj. Astfel, pornind de la corelarea componentelor

semantice din structura enunțului cu variabilele contextului comunicativ, delimităm următoarele trei tipuri de componente:

a) componente semantice care se datorează raporturilor stabilite între enunț și situația denotată (referențului);

b) componente semantice determinate de raporturile stabilite între cei doi interlocutori, precum și între enunț și utilizatorii lui;

c) componente semantice care derivă din raporturile stabilite între enunț și situația enunțării.

0.7. În același timp, este bine știut că latura de conținut a enunțului reprezintă o entitate ce se caracterizează prin suprapunerea mai multor straturi de informație [4, p. 864]. Deși denotă o mare diversitate, aceste straturi de informație care constituie sensul enunțului pot fi grupate în următoarele trei tipuri:

a) informația descriptivă, cuprinde componentele de semnificație care descriu starea de lucruri din realitate desemnată prin enunț;

b) informația comunicativ-interacțională, cuprinde componentele de semnificație privitoare la interacțiunea dintre locutor și interlocutor, la relația stabilită între emițător și realitatea desemnată și la relația emițător – conținutul celor enunțate;

c) informația de natură deictică, include componentele de semnificație ce reflectă coordonatele situației de discurs: participanții la dialog, locul și timpul enunțării.

Așadar, pornind de la aspectul codificat, latura de conținut a unui enunț se definește prin următoarele trei caracteristici esențiale:

1. referențialitate (enunțul comportă o referință la o anumită stare de lucruri),

2. intenționalitate (enunțul conține informații determinate de scopul comunicativ urmărit de locutor) și

3. Situaționalitate (enunțul cuprinde în structura sa informații care evocă situația de enunțare, informații determinate de datele concrete ale situației de comunicare).

Acestea sunt componentele de bază delimitate în structura semnificatului unui enunț. În legătură cu ele s-ar putea face unele constatări.

Ceea ce trebuie menționat, în primul rând, este faptul că între componentele actului de limbaj și componentele de semnificație ale enunțului există o anumită corelație, care ar putea fi prezentată cu ajutorul tabelului de mai jos.

Componentele actului de limbaj implicate în enunțare	Tipuri de informații din cadrul enunțului	Trăsăturile enunțului
I. evenimentul comunicat prin enunț	informația descriptivă	referențialitate
II. contextul comunicativ:		
1) factorii datorai interacțiunii dintre locutor și interlocutor (intențiile comunicative, atitudinea locutorului față de cele enunțate, efectul asupra interlocutorului)	informația comunicativ-interacțională	intenționalitate
2) situația enunțării	informația de natură deictică	situaționalitate

În al doilea rând, ceea ce trebuie avut în vedere în legătura cu straturile date de semnificație este faptul că unele dintre ele înglobează mai multe valori. Este vorba, în special, de componenta comunicativ-informațională, care este cea mai amplă sub aspectul valorilor înglobate, valori care se definesc printr-o mare diversitate.

Este de la sine înțeles că în limitele unui articol nu poate fi vorba de o prezentare desfășurată a componentelor date, de aceea aici ne vom limita doar la o prezentare schematică a acestor componente și a nivelurilor cuprinse de către fiecare dintre ele. Tipurile de informație delimitate în cadrul enunțului și straturile de semnificație cuprinse de către acestea le prezentăm cu ajutorul tabelului de mai jos.

Caracteristicile enunțului	Tipuri de informații din componența enunțului	Straturile de semnificație
Referențialitatea	1. Informația factuală sau descriptivă (reprezintă descrierea unui eveniment)	Nivelul semnificațiilor referențial-sintactice
Intenționalitatea	2. Informația comunicativ-interacțională a) Emițător – Receptor informația (inter) acțională (corespunde forței ilocuționare a enunțului)	a) Nivelul semnificațiilor comunicativ-pragmatice. Scopul comunicativ b) Aspectul ilocuționar. Componenta ilocuționară a actului de vorbire
	b) Emițător – Realitate	Modalitatea
	c) Emițător – Enunț informația comunicativă sau discursivă (privitoare la organizarea informației factuale și a celei interacționale)	a) Nivelul semnificațiilor logico-sintactice. Predicativitatea b) Nivelul semnificațiilor comuni-cativ-sintactice. Nivelul organizării tematice c) Nivelul semnificațiilor discursiv-pragmatice e) Aspectul afectiv-expresiv
Situaționalitatea	componentele de semnificație care asigură ancorarea enunțului în situația de comunicare	Categoria localizării situaționale. Deixisul

0.8. În continuare vom ilustra constatările privind componentele semantice ale enunțului și regulile semantice ale construcției enunțului analizând câteva exemple.

0.9. S-a spus deja că fiecare enunț conține în structura sa semantică informația despre o stare de lucruri din realitate, care poate fi un eveniment, un fenomen sau o caracteristică a unui obiect ori a unei clase de obiecte. Informația dată constituie structura referențială a enunțului. Termenul folosit în această lucrare pentru desemnarea structurii denotative a enunțului este cel de nivel referențial.

Trăsătura de bază a nivelului în cauză este faptul că el reprezintă conținutul care poate fi corelat cu evenimentul din realitate descris în enunț. Astfel, prin acest nivel enunțul „trimitе”, „se raportează” la o anumită stare de lucruri, la un anumit eveniment din realitate.

Trebuie notat că cel mai îndeaproape de cercetarea acestui nivel s-au ocupat teoriile care vizează structura actanțială a verbelor și gramatica cazurilor, care este o variantă ameliorată a teoriei generative standard.

Iată cum ar putea fi descris în termenii structurilor actanțiale nivelul referențial al următoarelor enunțuri:

*Copiii aleargă.
Păsările cântă.
Soarele este fierbinte.
În sală este multă lume.
Țăranii ară pământul.
Elevul scrie o compunere.*

Agent – Proces
Agent – Proces
Temă – Caracteristică
Temă – Existența – Loc
Agent – Proces – Obiect
Agent – Proces – Obiect

impunere a unor fapte virtuale/ potențiale (atitudinea volitivă și prescriptivă): *Vreau să p. Trebuie să p.*; c) valori legate de aprecierea pozitivă sau negativă a unor stări (atitudinea evaluativă): *Ce bine e că p.* După cum putem observa, toate aceste enunțuri au forma: M(odalizator) + P(ropoziție). Astfel, analizând enunțul sub aspectul valorilor modale conținute, cercetătorii disting în structura lui o componentă care cuprinde informația despre evenimentul desemnat și o componentă modală, care reprezintă aprecierea subiectivă a vorbitorului [5, p. 70]. În terminologia lui Ch. Bally aceste componente sunt desemnate prin dictum și modus. Componenta propozițională are un caracter obiectiv, ea nu depinde de situația de comunicare și de atitudinea vorbitorului, servind drept bază pentru cadrul modal care este exprimat cu ajutorul modalizatorilor.

1.2. Un alt component semantic al enunțului este nivelul organizării informaționale. Este aspectul propriu-zis pragmatic al enunțului, aspect care depinde de situația de comunicare și de contextul comunicativ.

Nivelul dat cuprinde informația privind ierarhia elementelor enunțului după importanța lor comunicativă. În funcție de anumiți factori de natură pragmatică (precum contextul, intenția comunicativă a vorbitorului), în fiecare situație concretă de comunicare, în structura enunțului se disting: a) o secvență purtătoare a informației cunoscute, date și b) o secvență purtătoare a informației noi, necunoscute. Prima parte a enunțului este desemnată prin termenul temă, iar cea de a doua prin cel de remă.

Nivelul segmentării informaționale Temă – Remă se suprapune celorlalte niveluri, interacționând, în special, cu nivelul referențial [6, p. 189]. Dacă e să apelăm la același exemplu de mai sus corelarea dintre cele trei componente de bază, nivelul referențial, nivelul predicativ și nivelul organizării informaționale, ar putea fi prezentată în felul următor.

<i>Vânătorul a împușcat un lup.</i>	nivelul referențial	Agent – Proces – Pacient
	nivelul predicativ	Subiect – Predicat
	nivelul organizării informaționale	Temă – Remă

Trăsătura de bază a acestui tip de segmentare este faptul că ea este total dependentă de situația de discurs, deoarece numai în cadrul situației concrete de comunicare putem delimita informația veche, cunoscută de ceea ce este informație nouă, informație adăugată prin enunțul dat. Astfel, în cazul în care acest enunț va fi folosit ca răspuns la întrebarea *Ce a făcut vânătorul?* cuvântul *vânătorul*, cunoscut din contextul situațional, apare ca temă, iar cealaltă parte de enunț, care adaugă o informație nouă la ceea ce este deja cunoscut, va îndeplini rolul de remă. În același timp, odată cu schimbarea contextului situațional sunt posibile și alte variante de segmentare informațională a enunțului dat. Spre deosebire de alte nivele ale enunțului, nivelul segmentării informaționale se definește prin posibilități de variere foarte largi, ceea ce face ca, practic, fiecare dintre cele trei elemente ale enunțului de mai sus să poată să fie purtătorul unei noi informații și, în consecință, să îndeplinească rolul de remă.

1.3. Ultimul component delimitat în cadrul semnificatului global al enunțului este nivelul care are la bază informația despre scopul comunicării. Trebuie spus că acesta este aspectul cel mai important care îi conferă enunțului statut de unitate comunicativă, constituind, de fapt, esența enunțului.

Din acest punct de vedere, intenția comunicativă este definită de lingviști drept o valoare potențială și virtuală de natură subiectivă având la bază motivul care îl determină pe locutor să formuleze enunțul respectiv. Această valoare subiectivă, după opinia unor specialiști, se explicitează cu ajutorul verbelor *a implica*, *a presupune*, folosite în construcții de tipul: *vorbitorul A presupune ceva spunând x*. De exemplu, formulând enunțul *Azi voi veni mai devreme acasă*, locutorul comunică o anumită informație despre revenirea sa acasă, pe care o prezintă sub forma unei promisiuni. În felul acesta, în structura enunțului se face distincție între conținutul propozițional (*faptul că vorbitorul va veni mai devreme acasă*) și forța sa ilocuționară (*promisiunea*). Aceste două componente ale enunțului pot fi marcate prin mărci distincte: *Promit să vin azi mai devreme acasă* [7, p. 503].

1.4. Cele de mai sus ar trebui să ne permită să înțelegem mai bine cum se desfășoară procesul de producere, dar și de receptare a enunțului. Astfel, dacă încercăm să stabilim modul în care are loc trecerea de la enunțare la enunț, constatăm că acesta implică următoarele acte concrete: a) orice enunț trimite la un referent care reprezintă un eveniment, o stare de lucruri din realitate; b) conținutul enunțului este organizat în conformitate cu starea intențională și mentală a locutorului; c) enunțul este „ancorat” în situația de discurs, adică localizat în raport cu coordonatele cadrului discursiv cu ajutorul deicticelor.

În felul acesta, într-o formă generalizată, semnificația enunțului poate fi interpretată drept o combinație dintre o componentă care desemnează o anumită stare de lucruri din realitate (componenta descriptivă) și componentele care derivă din interacțiunea dintre locutor și interlocutor, precum scopul urmărit de locutor în situația dată de comunicare și efectul enunțării acesteia asupra interlocutorului (componenta comunicativ-interacțională) și, în sfârșit, situația de comunicare în care enunțul dat este produs (cadrul discursiv).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Gramatica limbii române*. Vol. 1: *Cuvântul*. București, 2005.
2. Bidu-Vrânceanu Angela, Călărașu Cristina, Ionescu-Ruxândoiu Liliana, Mancaș Mihaela, Pană-Dindelegan Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, București, 2001.
3. Ionescu-Ruxândoiu L., *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, 1999.
4. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, 2005.
5. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*, Санкт-Петербург, 1990.
6. *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость/ неопределённость*, Санкт-Петербург, 1992.
7. Moeschler Jacques, Reboul Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, 1996.